

Ks. prof. dr hab. Ryszard Hajduk CSsR
Wydział Teologii
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego

Recenzja rozprawy doktorskiej

Kościół wobec osób z zaburzeniami psychicznymi

Autorka: mgr lic. Justyna Berlińska

Promotor: ks. dr hab. Jan Klimek

Wydział Teologiczny UPJPII, Kraków 2024

1. Obserwacje wstępne

1.1. Uzasadnienie wyboru tematu

Autorka rozprawy jest osobą w jakiś sposób bezpośrednio zaangażowaną w kwestie pomocy osobom z zaburzeniami psychicznymi i wydaje się, że bezpośredni kontakt ze szpitalem dla pacjentów z takimi schorzeniami skłonił ją do sformułowania, a następnie opracowania tematu dysertacji. Doktorantka widzi niedogodności i cierpienie osób zmagających się z chorobami psychicznymi, które wynika z niezrozumienia ich stanu i braku dostatecznego wsparcia dla nich w codzienności. Dostrzega potrzeby tej grupy ludzi, wykraczające poza wsparcie czysto materialne i medyczne.

Jej zdaniem do tej pory zagadnienie duszpasterstwa osób chorujących psychicznie nie zostało jeszcze należycie uwzględnione w myśli teologicznej, która musi korzystać z danych wypracowanych przez inne nauki. Liczba osób z chorobami psychicznymi rośnie, a to jest równoznaczne z poważnym wyzwaniem, wobec którego musi stanąć Kościół, teologia i duszpasterstwo.

1.2. Cel, metoda i struktura rozprawy

W kwestii podejścia do problemów zdrowia psychicznego autorka dostrzega duże zróżnicowanie, które wynika m.in. z miejsca przebywania osób chorych, zachowania otoczenia i ich własnego stosunku do przeżywanych trudności. Ze względu na konieczność sprecyzowania problemu badawczego decyduje się skupić swoją uwagę „na osobach z zaburzeniami psychicznymi, funkcjonujących w społeczeństwie, z diagnozą psychiatryczną lub po hospitalizacji”. Jej celem jest poddać refleksji ich sytuację w kontekście udzielenia im pomocy także z uwzględnieniem wpływu szeroko rozumianej duchowości na proces leczenia i zdrowienia. Swoje badania umieszcza w obszarze nauki o duszpasterstwie, w którym według niej dotychczas nie poświęcano dostatecznej uwagi osobom zmagającym się z chorobami psychicznymi. Aby ukazać rolę Kościoła katolickiego powołanego do okazywania

troski ludziom najbardziej potrzebującym, zmarginalizowanym i słabym, autorka rozprawy zamierza przyrzeć się tej kwestii z perspektywy historycznej, społecznej i duchowo-pastoralnej.

Swoją rozprawę doktorantka umieszcza w obszarze teologii pastoralnej. O metodzie stosowanej w tej dyscyplinie teologicznej pisze w rozdziale IV, kiedy to stwierdza, iż w badaniach pastoralnoteologicznych jest miejsce na analizę aktualnych problemów społecznych oraz kwestii dotyczących religii i wiary, a także na „opracowanie praktycznych narzędzi i metod działania dla kapłanów i liderów religijnych w celu skutecznego pomagania ludziom w ich duchowym rozwoju i życiowych trudnościach”. Wykorzystuje w tym celu osiągnięcia nauk humanistycznych, aby właściwie odczytać aktualne wyzwania duszpasterskie i przyjść ludziom z odpowiednią pomocą przy realizacji ich potrzeb. Doktorantka wymienia także typy badań naukowych, podejmowanych w obszarze teologii pastoralnej, czyli monodyscyplinarne, multidyscyplinarne, interdyscyplinarne oraz intradyscyplinarne. Ze wstępu wynika, iż sama podchodzi do swoich badań w sposób interdyscyplinarny.

Treść rozprawy zaprezentowana została we wstępie, czterech rozdziałach i zakończeniu. We wstępie mgr lic. Justyna Berlińska odsłania motywy i ukierunkowanie badawcze dysertacji, a także prezentuje materiał wykorzystany w badaniach.

W pierwszym rozdziale doktorantka skupia się na traktowaniu osób z zaburzeniami psychicznymi w poszczególnych epokach. Ukazuje dramat tego typu osób, które przez wiele wieków nie tylko musiały zmagać się z chorobą, ale także cierpieć z powodu fałszywych oskarżeń o opętanie, z powodu odrzucenia i prześladowania aż po eksterminację. W rozdziale tym autorka zauważa, że „prawdziwa zmiana myślenia na tematy związane z obszarem zdrowia psychicznego, psychologii, psychiatrii, miała miejsce wraz z wyborem Jana XXIII na biskupa Rzymu”. Doktorantka odnosi się także do czasów współczesnych, podkreślając, że wprawdzie zakłada się poprawę stanu zdrowia psychicznego aktualnej populacji dzięki prowadzonej polityce zdrowotnej, to jednak stale jest to obszar wymagający wielkiej troski z uwagi na wszechobecność zagrożeń cywilizacyjnych.

Ze względu na interdyscyplinarny charakter rozprawy w jej drugim rozdziale autorka zajmuje się kwestią pojęć i definicji, których wyjaśnienie i systematyzacja ma stworzyć bazę do dialogu między różnymi naukami, a którego owocem będzie synteza prowadząca do udzielenia odpowiedzi na postawione pytanie badawcze. W tym celu doktorantka podaje określenia takich pojęć, jak norma społeczna i zdrowie, choroba psychiczna i zaburzenie psychiczne, religijność i duchowość.

W trzecim rozdziale mgr lic. Justyna Berlińska ukazuje sytuację osób chorych psychicznie w społeczeństwie, a w tym takie zjawiska, jak stygmatyzacja oraz wykluczenie społeczne i ekonomiczne. W tej części rozprawy mówi także o trudnościach z zatrudnieniem osób cierpiących z powodu chorób psychicznych oraz o znaczeniu pracy dla ich poczucia godności i funkcjonowania w społeczeństwie. Ważne jest zdaniem autorki dysertacji budowanie systemu wsparcia dla osób z zaburzeniami psychicznymi, który obejmowałby ich rodziny i gwarantował skuteczne działania w odpowiedzi na pojawiające się kryzysy.

W czwartym rozdziale zaprezentowana została specyfika teologii pastoralnej jako nauki o duszpasterskiej posłudze Kościoła. W tej perspektywie autorka dysertacja formułuje postulaty praktyczne, odnoszące się do poznania specyfiki pracy z osobami cierpiącymi na zaburzenia psychiczne oraz ukształtowania w sobie odpowiedniej postawy, którą winna cechować otwartość, wrażliwość i zyczliwość dla cierpiących. Doktorantka podkreśla, że wymogi te odnoszą się zarówno do duchownych, jak i do osób świeckich, zaangażowanych w posługę na rzecz tej grupy chorych.

W zakończeniu autorka rozprawy powraca do kwestii wymogów stawianych kapelanom szpitali psychiatrycznych i przypomina o szczególnym wyzwaniu, jakim jest

pomoc dla osób z zaburzeniami. Akcentuje znaczenie osobistych doświadczeń jednostki, a także procesów społecznych przy udzielaniu wsparcia osobom z chorobami psychicznymi.

Reasumując obserwacje odnoszące się do struktury rozprawy, można stwierdzić, że jest ona skonstruowana poprawnie i uwzględnia wszystkie etapy metody uprawiania teologii pastoralnej. Wyraźnie wyodrębnione są zjawiska występujące w rzeczywistości i wynikające z nich problemy (rozdział III, a w pewnym sensie także rozdział I), jak również wskazania praktyczne, odnoszące się do działalności Kościoła (rozdział V). Nie ma wyraźnie wyodrębnionej fazy formułowania kryteriów teologicznych, dotyczących podejścia Kościoła do osób z zaburzeniami psychicznymi. Kwestie pojawiają się w poszczególnych rozdziałach pomiędzy innymi treściami. Dlaczego autorka dysertacji wybiera tego rodzaju opcję? Prawdopodobnie doszła do wniosku, że nie zebrała na tyle materiału, by stworzyć z niego osobny rozdział. Wydaje się jednak, że gdyby poszerzyła zakres źródeł teologicznych o Pismo Święte (istnieją publikacje, których autorzy niektóre choroby, dotyczące bohaterów Ewangelii interpretują jako zaburzenia psychiczne) i pisma ojców Kościoła czy też o wybitne dzieła teologiczne, znalazłoby się odpowiednio dużo treści, aby zgromadzić ją w osobnym rozdziale, poświęconym nauce chrześcijańskiej, która pośrednio lub bezpośrednio odnosi się do zagadnienia ujętego w temacie.

Dosyć zaskakujące jest, że doktorantka metodę teologii pastoralnej przedstawia dopiero w ostatnim rozdziale. Przyjęło się, że prezentacji metody wykorzystanej do sporządzenia rozprawy dokonuje się we wstępie. Takie postępowanie ułatwia lekturę – zwłaszcza gdy chodzi o dysertacje o tematyce pastoralnoteologicznej, dla których charakterystyczne jest ukierunkowanie na praktykę z uwzględnieniem kairologii i kryteriologii. O tym też dowiadujemy się z rozprawy, ale właściwie już na końcu.

Jakkolwiek istotne elementy – w stosunku do na ogół respektowanych zasad sporządzenia rozprawy – zostały przedstawione, to jednak są w niej obecne. Wydaje się zatem, że można rozprawę pod tym względem ocenić pozytywnie.

2. Ocena strony merytorycznej rozprawy

2.1. Aktualność i oryginalność zagadnienia

Nie można mieć wątpliwości co do aktualności podjętego w dysertacji tematu. Jak stwierdza autorka rozprawy, na świecie i w Polsce stale przybywa osób cierpiących na różnorakie zaburzenia psychiczne. Wiele z tych osób to członkowie Kościoła, którym należy się uwaga i troska duszpasterska. Ponadto coraz bardziej wzrasta świadomość co do konieczności udzielania ludziom chorym psychicznie pomocy o charakterze holistycznym, w której ważną rolę odgrywa sfera religijna i duchowa. Od duchownych wymaga to odpowiedniego przygotowania począwszy od zdolności rozeznania problemu po umiejętność towarzyszenia tego typu chorym w pokonywaniu przeciwności i osiągnięciu zdrowia. Inna kwestia to wypracowanie planów działania i ustanowienie odpowiednich struktur, które wspierać będą gościnne nastawienie wobec osób z chorobą psychiczną.

W swojej rozprawie mgr lic. Justyna Berlińska wiele uwagi poświęca sytuacji osób z zaburzeniami psychicznymi w społeczeństwie, co jest z pewnością bardzo doniosłym i aktualnym wyzwaniem także dla Kościoła. Chodzi zwłaszcza o przeciwdziałanie stygmatyzacji chorych, do czego w dużej mierze mogą przyczynić się środowiska kościelne i sami duszpasterze. Również ich wpływ na masmedia i obecność na forach internetowych może zostać wykorzystana do przełamywania stereotypów w podejściu do chorych psychicznie w ich środowisku życiowym.

Stale aktualnym zagadnieniem jest formacja duchowieństwa, uwzględniająca specyfikę posługi duszpasterskiej pośród ludzi cierpiących z powodu zaburzeń psychicznych.

Służyć temu może wymiana doświadczeń oraz możliwość odbycia praktyk pastoralnych w ośrodkach medycznych i opiekuńczych, przeznaczonych dla tej kategorii pacjentów. Korzystne dla formacji duszpasterskiej wydaje się sugerowane w rozprawie interdyscyplinarne podejście do kształcenia przyszłych i aktualnych duszpasterzy, uwzględniające osiągnięcia psychologii i psychoterapii. Nie chodzi przy tym tylko o nabycie określonych sprawności i wrażliwości potrzebnej do pracy z osobami zmagającymi się z problemami psychicznymi, ale także o umiejętność radzenia sobie ze stresem, lękami i niepewnością pojawiającymi się w relacji do osób z tego typu zaburzeniami.

Autorka dysertacji wspomina w niej o jeszcze jednym polu istotnym dla duszpasterstwa w naszych czasach, a są to rodziny, których członkowie zmagają się z chorobą psychiczną. Z uwagi na ich potrzeby parafie czy wspólnoty kościelne mogą organizować warsztaty i seminaria dotyczące zdrowia psychicznego, wzmacniać wolę życia i działania u osób z chorobami psychicznymi oraz wspierać materialnie i duchowo członków rodzin i przyjaciół osób chorych psychicznie. Wszystko to może pomóc członkom rodzin umiejętnie podchodzić do ich problemów, przewycięzać wstyd oraz angażować się w życie środowiska społecznego i kościelnego.

Z uwagi na sytuację osób cierpiących na zaburzenia psychiczne, ich rodzin i środowisk życia, a także ze względu na misję Kościoła, która obejmuje także problemy dotyczące ludzi na płaszczyźnie horyzontalnej, treści zaprezentowane w rozprawie mgr lic. Justyny Berlińskiej są nie tylko aktualne, ale także odnawiają spojrzenie na potrzeby grupy osób, wskazanej w temacie i odsłaniają wyzwania stojące przed Kościołem w czasach współczesnych. Doktoranci na ogół czują się zobowiązani do zaprezentowania aktualnego stanu badań w odniesieniu do danego tematu. Autorka recenzowanej pracy doktorskiej zdaje się ujmować tę kwestię w sposób bardzo lakoniczny, sygnalizując czytelnikowi, że nie ma poważniejszych opracowań omawianego przez nią zagadnienia. Jej rozprawa byłaby wówczas pierwszą obszerniejszą prezentacją stosunku Kościoła katolickiego do osób z zaburzeniami psychicznymi. Jest kilka publikacji w postaci artykułów (polskich i zagranicznych) dotyczących tej kwestii i to raczej powstałych bardzo niedawno, dlatego można uznać rozprawę za nowatorską chociażby pod tym względem, że ukazuje w sposób szeroki i wieloaspektowy mało jeszcze przebadane zagadnienie relacji Kościoła do osób cierpiących z powodu chorób psychicznych.

2.2. Wartość poznawcza i praktyczna dysertacji

Praca doktorska mgr lic. Justyny Berlińskiej nie jest ukierunkowana na dokonanie jakiegoś przełomowego odkrycia w przedmiocie badań, którym jest postawa Kościoła katolickiego wobec osób chorych psychicznie. Nie oznacza to jednak, że synteza ujmująca stanowisko Kościoła wobec tej grupy ludzi, ukazana w kontekście historycznym, w świetle przemian społecznych i postępów w dziedzinie medycyny nie przedstawia żadnej wartości. Już bowiem samo zebranie głównych wątków nauczania Kościoła, które ma na uwadze sytuację ludzi chorych, w tym także cierpiących na choroby psychiczne, jest mocnym punktem tej rozprawy.

Zainteresowanie czytelnika budzi także prezentacja – może nieco nazbyt zwięzła – postępu w dziedzinie leczenia zaburzeń psychicznych. Warte uwagi są także te fragmenty rozprawy, w których jej autorka mówi o trudnościach, jakich doświadczają osoby cierpiące z powodu chorób psychicznych w życiu codziennym, a które nakładają się na uciążliwości wynikające ze zmagania się z chorobą. Treści te nie tylko wzbogacają wiedzę na temat sytuacji społecznej i stanów wewnętrznych osób z zaburzeniami psychiki, ale również kształtują wrażliwość duszpasterzy i wiernych świeckich na potrzeby, zahamowania czy lęki osób dotkniętych chorobą psychiczną.

Jak już zostało to podkreślone, w przypadku rozpraw z zakresu teologii pastoralnej ważne jest sformułowanie wniosków praktycznych na podstawie danych Objawienia i wyników teologicznej lektury fenomenów występujących w rzeczywistości. Chociaż kwestii tej autorka dysertacji poświęca prawie cały rozdział czwarty, to jednak można odnieść wrażenie, że owych wskazań praktycznych nie jest ani zbyt dużo, ani nie są one dostatecznie konkretne. Uwagę tę można potraktować jako zarzut, przy czym równocześnie należy podkreślić, że samo nauczanie Kościoła – zwłaszcza przed papieżem Franciszkiem – nie zawsze nastawione jest na podawanie bardziej precyzyjnych rozwiązań i dyrektyw duszpasterskich, a raczej ogranicza się do sformułowania ogólnych pryncypiów, które mają pomóc duszpasterzom w znalezieniu konkretnej odpowiedzi na wyzwania pojawiające się w otaczającej ich rzeczywistości.

Niezależnie od tego niniejsza dysertacja ukazująca spojrzenie Kościoła na osoby z zaburzeniami psychicznymi może być dla duszpasterzy i katolików świeckich pomocą w uzyskaniu właściwego oglądu położenia i potrzeb tej grupy adresatów troski duszpasterskiej. Zawarte w rozprawie treści mogą skłonić wierzących do bliższego zainteresowania się tą problematyką i dodać odwagi do podjęcia posługi na rzecz osób z zaburzeniami w sferze psychiki.

3. Aspekt formalny dysertacji

Rozprawa mgr lic. Justyny Berlińskiej nie jest dziełem okazałym, gdyż całość składa się ze 154 stron. Wprawdzie – jak wcześniej zostało wspomniane – z uwagi na metodę uprawiania teologii pastoralnej można było dodać jeszcze jeden rozdział obejmujący kryteriologię, to sama liczba stron nie powinna decydować o jakości dysertacji zgodnie z maksymą „Ilość nie przechodzi w jakość” albo „Ilość nie zawsze oznacza jakość”. Ponadto recenzowana dysertacja posiada wszystkie istotne elementy, które taka praca naukowa powinna zawierać: spis treści, wykaz skrótów, wstęp, rozdziały, zakończenie i bibliografia.

Szata graficzna jest w zasadzie odpowiednia, chociaż poszczególne rozdziały należałoby rozpoczynać na nowej stronie. W niektórych fragmentach tekstu – zwłaszcza tam, gdzie doktorantka wprowadza dłuższe cytaty – prawdopodobnie stosuje czcionkę, w której nie występują litery z polskiego alfabetu, zawierające znaki diakrytyczne. Z tego powodu niektóre fragmenty nie są w pełni zrozumiałe. Trzeba wskazać jeszcze na pojawiające się wprawdzie rzadko, ale wyraźne błędy o różnym charakterze, w tym tak niefortunne sformułowania, jak „godność człowieka, jako genezy wszystkich innych praw, ma charakter interdyscyplinarny” czy „niepełnione marzenia”.

Przypisy są zrobione starannie; obok bibliograficznych autorka sporządza także przypisy rzeczowe, w których wyjaśnia znaczenie specyficznych pojęć bądź przedstawia osoby, na które się powołuje. Złożoność wielu przypisów świadczy o rzetelnej kwerendzie przeprowadzonej przed przystąpieniem do pisania rozprawy.

Do opracowania tematu *Kościół wobec osób z zaburzeniami psychicznymi* doktorantka wykorzystuje dokumenty Magisterium Kościoła, a także ustawy i dokumenty państwowe, dane statystyczne, publikowane przez ogólnopolskie i światowe ośrodki, obserwujące zmiany zachodzące w sferze zdrowia psychicznego. W swoich badaniach uwzględnia także publikacje naukowców i teologów, użyteczne w refleksji nad wybranym przez siebie zagadnieniem.

Bibliografia zajmuje ponad 20 stron, przy czym brakuje w niej niektórych istotnych źródeł teologicznych, z których korzysta, a które zostały wymienione w wykazie skrótów. Wśród pozycji naukowych, cytowanych w rozprawie, są też publikacje obcojęzyczne, co jeszcze bardziej obiektywizuje wyniki badań, zamieszczone w dysertacji.

Konkludując uwagi dotyczące strony formalnej rozprawy, wypada stwierdzić, że autorka, chociaż nie ustrzegła się pewnych błędów, właściwie opanowała sztukę pisania tekstu naukowego, o czym świadczy bogata bibliografia, a także rzeczowość i logiczność wywodu. A zatem i w tym aspekcie dysertacja zasługuje na ocenę pozytywną.

4. Kwestie do wyjaśnienia

4.1. Nie ulega wątpliwości, iż działalność duszpasterska, obejmująca osoby cierpiące z powodu zaburzeń psychicznych ma swoją specyfikę. Na co zatem powinni uważać duszpasterze oraz wierni świeccy podejmujący posługę wśród tego rodzaju osób? Co odróżnia tego typu posługę duszpasterską od zwyczajnego zaangażowania w tej dziedzinie?

4.2. Kościół nie może przejść obojętnie wobec wyzwań rodzących się w rzeczywistości, w której żyje i działa. Kwestia stale wzrastającej liczby osób cierpiących na zaburzenia psychiczne oraz waga problemu uprawniają do konstatacji, iż mamy tu do czynienia ze „znakiem czasu”. Czy Kościół w swojej działalności udziela adekwatnej odpowiedzi na potrzeby tej grupy osób? Czy – a jeśli tak, to gdzie – Kościół winien jeszcze mocniej zaangażować się w posługę na rzecz ludzi zmagających się z chorobami psychicznymi?

5. Wniosek końcowy

Mając na względzie wymagania stawiane w Ustawie o Stopniach Naukowych i Tytule Naukowym osobie prezentującej rozprawę doktorską należy stwierdzić, że dysertacja mgr lic. Justyny Berlińskiej stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, sformułowanego w temacie: *Kościół wobec osób z zaburzeniami psychicznymi*. Bogata bibliografia, interdyscyplinarny charakter rozprawy i znajomość zasad uprawiania teologii pastoralnej, w której obszar wpisuje się niniejsza dysertacja, przemawiają za tym, że jej autorka posiada gruntowną wiedzę w uprawianej przez siebie dyscyplinie, a także umiejętność samodzielnego prowadzenia badań naukowych. Wykazane powyżej błędy i braki, jak również nie do końca „klasyczne” podejście do opracowania zagadnienia, nie umniejszają wartości naukowej rozprawy, która zasługuje na ocenę pozytywną.

Wnioskuje zatem o dopuszczenie doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

.....
prof. dr hab. Ryszard Hajduk CSsR

Braniewo, 13.07.2024